

КОНЦЕПЦІЯ СЕРГІЯ ШЕЛУХІНА ПРО НАРОД, ПОЛІТИЧНУ ЕЛІТУ У РОЗБУДОВІ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ

ЯСІНСЬКА Мар'яна Ігорівна - здобувач кафедри загальної теорії держави і права Навчально-наукового інституту права, психології та економіки Львівського державного університету внутрішніх справ

УДК 340.11

В статті аналізуються концепції С. Шелухіна об українській державності та о том, як народ, політична еліта впливає на її розвиток, також досліджується питання державного устрою країни, здійснюється порівняння результатів діяльності народу та інтелігенції на положення в державі.

Ключові слова: народ, політична еліта, монархія, верховна влада, демократизм, народоправство.

Постановка проблеми

Кожен із нас погодиться з тим, що однією зі складових держави є народ, люди, які в ній живуть, котрі їй (чи в ній) служать. Зважаючи на те, що народ та людина, у даному випадку розглядатиметься така категорія людей, як політична еліта, мають важливе значення у розбудові української державності, тому не дивним є той факт, що вчені займаються дослідженням впливу народу, політичної еліти на діяльність держави. Серед вчених, які займалися такими дослідженнями, був С. Шелухін, концепції якого розглядатимуться в даній статті.

Стан дослідження

Серед вчених, які займалися вивченням державницьких концепцій, що мали вплив на дослідження та формування теорій С. Шелухіна, можна відзначити М. Костомарова, В. Антоновича, конституційну програму і політичну теорію М. Драгоманова, також Ж. Бодена, Г. Вайтца, М. фон Зайделя з

їхніми західноєвропейськими федералістичними теоріями правової держави.

Мета дослідження

Метою дослідження є намагання показати, наскільки важливою є роль народу у розбудові держави. Також варто відзначити, що через порівняння та аналіз минулого, можна почерпнути для себе певні ідеї, як повинен діяти народ та влада (політична еліта) у наш час для покращення становища в державі.

Виклад основного матеріалу

Упродовж всього життєвого шляху С. Шелухін дотримувався національних тенденцій, які лягли в основу його державницької теорії: “Наука державного права установила, – зазначає він, – що природа держави для існування її вимагає організації трьох елементів: верховної влади, народу і території” [1, с.405].

Вчений вважав народоправство суто українською формою державної влади. Досліджуючи історію встановлення української державності, він зазначав, що українська історична традиція залишила нам ідею українського народоправства, тобто ідею демократичної республіки [2]. У будь-якій республіці верховна влада належить виключно народу. Народ функціями влади наділяє свій вибраний орган – конгрес, парламент та ін. За таких умов він виступає основним джерелом влади. Вчений не погоджувався з прихильниками монархізму,

які стверджували, що українська історична традиція залишила ідею українського “діничного спадкового монарха” і що українську державу робила безсилою анархічна республіканська демократія, оскільки вона нищила аристократію української нації як єдину можливу силу державотворення. Він констатує: “...українські монархісти проповідують для України не її історично належний лад республіканський, а той чужий лад, який був монархічним, для української нації чужим, погибельним і одіозним” [3].

Спираючись на історичні факти, С. Шелухін вважає, що у Київській державі (до татарської навали 1240 р.) панували ідеї народоправства: “Верховною державною владою в Київській державі було народне зібрання віче вже не з роду, а з населення” [4]. Князь у давнину виступав уповноваженим з боку населення (за винятком випадків узурпації чи застосування сили). С.Шелухін наголошує, що в цьому випадку народне віче обирало князя як носія верховної влади, не відповідно до його власного або спадкового права, а згідно з волею народу, через виборчу систему. Віче могло обрати князем будь-якого представника родової або ж племінної знаті, використовуючи своє виборче право. Досить часто князем обирали сина попереднього представника верховної влади, якщо він відповідав усім вимогам цієї посади. Втім, це знову ж таки відбувалось за підтримки народу: “Воля народу була правом і законом для князя, а бажання князя було тільки його претензією, досягнення якої залежало не від його права, а від права і волі народу” [4].

У своїх наукових дослідженнях він робить висновок, що монархія чужа українському народові. Народне життя, українська психологія, історія, побут, право, прагнення та ідеали українського народу завжди тягнулися до свободи, народоправства, демократії. Протягом усієї своєї історії український народ будував державу на республіканських засадах, що відповідали його національній психології [2].

Аналізуючи досвід національно-визвольних змагань українського народу за незалежність у 1917-1920 рр., С. Шелухін підкреслював, що для успішної організації

інститутів влади в Україні потрібно було вирішити ряд нагальних питань стосовно формування всієї системи політичної влади. Він виділяє найвагоміші з них: 1) вирішити питання про централізацію чи децентралізацію влади; 2) формування органів влади шляхом виборчої системи чи за принципом призначень; 3) як розмежувати три гілки влади – виконавчу, судову і законодавчу; 4) на яких принципах повинна організуватися судова влада [1, с.406]. Велика увага була надана питанню раціонального розподілу і організації влади. На думку вченого, влада повинна поширюватися знизу вгору – шляхом виборів, і зверху вниз – шляхом призначень, створення комісій, до складу яких увійдуть компетентні люди з певним багажем професійних знань і політичного досвіду.

Проаналізувавши наукові праці С. Шелухіна, можна стверджувати, що майбутній державний устрій України він вбачав виключно у формі демократичної республіки, заснованої на принципах народного суверенітету, “верховенства народу у всіх його класах і станах”, що здійснюватиметься відповідними органами, яким народ надасть свої повноваження. Досліджуючи історію встановлення української державності, він зазначає, що “українська історична традиція залишила нам ідею українського народоправства, тобто ідею демократичної республіки” [2]. У державотворчих процесах українці повинні керуватися не чужим політико-історичним досвідом, а власним. Будь-які монархічні пропозиції для нашого народу, наголошує вчений, чужі, непрактичні, небезпечні для його національної незалежності. Український народ наділений внутрішньою державотворчою силою, а тому може “обійтися й без монарха та самому використати приналежний йому суверенітет” [5]. Подивіться, вказує С. Шелухін, “всю сучасну Україну народ будує самотужки, буде борячись проти московського більшовизму і шовінізму, а те все, що він будує, до найглибших своїх підвалин є республіканське, а не монархічне, і демократичне, а не панське” [5].

Для вченого „найважливішим елементом держави” є народ, який в його розу-

мінні є вічністю, а вічність тимчасовою не може бути. Народ – цілісність, а цілісність більша від своїх складових. Він констатував: “Основний елемент держави – народ. Без нього не може бути держави. Народ у державному смислі як основний елемент її – це не пануюча чи превіліювана народність, або класи чи партії, а вся державно-правова одноцілість підданих-громадян” [6, ф.3695, оп.1, спр.40, арк.154; спр.119, арк.120]. Дослідник був переконаний, що у процесі побудови української державності повинен використовуватися власний історичний досвід українського народу, а не загальні критерії побудови держави. Складові частини цього досвіду – демократизм, народоправство, республіканські традиції, які завжди плекав та поширював український народ. У своєму історичному активі він зберіг ідеї та ідеали республіканської держави, свободи, демократії, рівності і слов’янства.

Проналізувавши історичні джерела, С. Шелухін повністю погоджується з відомим французьким науковцем Бопланом, який досить точно висвітлив риси, притаманні українському народу. Ще в 1650 р. у праці “Опис України” той писав, що українці “понад усе дорожать своєю свободою, без якої вони не могли б жити, і в цьому головна причина, чому вони такі охочі й рухливі до бунтів та повстань проти місцевих панів, як тільки відчують тиск... На війні вони невтомні, зручні, стійкі, хоробрі, сміливі, героїчні і часто такі відважні, що не дорожать свого життя” [7, с.44]. Водночас Боплан підкреслює, що українці не дбають про завтрашній день, бо в силу життєвих обставин та низького матеріального забезпечення у них не було стимулу до роботи. Він також називає українців “благородним народом” з високим духовним розвитком та науковими знаннями [8, с.406]. Боплан вказав на здатність українського народу до організованої боротьби. “Українець, – підсумовує С.Шелухін, – весь в своїй природі живе духом свободи...” [6, ф.3695, оп.1, спр.218, арк. 3].

Домінантою народницької концепції С. Шелухіна було визнання народу найголовнішою цінністю держави. Народ, на його думку, основна рушійна сила в державотвор-

чих процесах. Демократизм, народоправство, республіканські традиції – це основні державотворчі ідеї українського народу. Теоретичний матеріал та практичні здобутки С. Шелухіна є актуальними і сьогодні, коли мова йде про демократизацію українського суспільства. Вони можуть бути використані в процесі формування сучасної представницької демократії України та її основних структурних елементів: системи представництва; інституту поділу влади; інституту виборів, більш динамічного, ніж досі, просування уперед радикальної політичної реформи тощо.

Зважаючи на той факт, що С. Шелухін був представником народницького напрямку, варто відзначити, що він відводить чільне місце в національно-визвольних змаганнях періоду УНР українському народові. Але трагедія цього часу полягала у тому, зазначає вчений, що українці могли покладатися лише на власні сили. Однією із найважливіших причин, яка призвела до загибелі української державності, на його думку, була поведінка української інтелігенції, котра в процесі національного відродження “розійшлася з народом і не мала з ним одного фронту” [9].

За обставин, що склалися, український народ відвернувся від власної інтелігенції, яка багато завинила у справі його самовизначення. Лише з невеликою її частиною він самотужки рятував і продовжував національну справу. Представники народу, констатує С. Шелухін, “апелюють до розуму заблудшої інтелігенції й кличуть її кинути свої фантазії, зарозуміння, демагогію, бажання верховодити й претензії на монопольне володіння істиною, а йти на роботу в гурті з народом... Життя не стоїть, не жде і йде тим своїм натуральним шляхом розвитку, який виборює йому сам народ у тяжкій боротьбі за свою свободу, свою незалежність і свою національну фізіономію...” [9]. Переважна більшість інтелігенції основою всього національного життя і руху вважала себе та свою діяльність, відкидаючи історію свого народу і традиції як безвартісне. Однак, зазначає дослідник, традиційності, науково-достовірних знань та легітимності не можуть замінити “інтелігентські вигадки, фантазії,

безґрунтовні теорії, популярні гасла”, бо державотворча праця для нації вимагає реальної конструктивності. Викреслити геть народні традиції – означає відкинути демократичну основу українського відродження і визвольного руху.

Фатальною помилкою було те, що українська інтелігенція в 1917 році, відкинувши історичні права і традиції українського народу, проголосила себе монопольним носієм істини та джерелом права і свободи. “Зробивши себе ізольованою від національної цілісності, – констатує С. Шелухін, – і обмеживши себе вузькістю егоїстичних інтересів особи чи отамана, групи чи партії, вона стала ідейно безґрунтовною, пустоцвітньою і неплодюю..., а Українську Народну Республіку зробила коритом для себе і своїх прибічників. Так вона стала нижче від народу, який з науки традицій і життя інтуїтивно відчув неправду” [7, с.12].

С. Шелухін відзначає, що українська інтелігенція опинилася осторонь від народу. Співпрацюючи з ним, вона створювала лише хаос, який нищив національні домагання українського народу, руйнував його творчість і життя. Приватні інтереси (особисті, групові, партійні) ставилися понад загальні, народні, державні, національні [10, с.112].

Тому саме на українській інтелігенції лежить обов’язок покращити ситуацію, побороти культурними способами “баламутство, несвідомість та непоінформованість, блуди і протиукраїнську пропаганду та запанілу навкруги й по світу протиукраїнську зарозумілість ворогів” [7, с.11].

Актуальними є думки С. Шелухіна про роль і місце в розбудові української державності національної політичної еліти, яка, приймаючи та впроваджуючи хибні політичні рішення, припустилася грубих помилок, що призвели до поразки національно-визвольних змагань українського народу 1917-1920 рр. Неодноразово С. Шелухін ставив запитання: чому ж українці не мали успіху в процесі національно-визвольних змагань? На його думку, за тогочасних обставин абсолютно неприйнятним було те, що уповноважені представники українського народу не змогли довести світовій громадськості спра-

ведливість домагань українського народу на самостійне існування. Коли саме, де і перед ким, запитує вчений, українські політики ставили питання про права українського народу на власну державність? Де вони відстоювали легітимність питання суверенітету і державної самостійності, використовуючи державно-правову аргументацію? Куди скеровували дипломатичних представників і чи вміли вони доводити і переконувати у власній правоті європейців? [10, с.113]

Некомпетентні дії представників УНР призвели до поразки національного руху українського народу. “Так виходить, – підкреслює С.Шелухін, – коли бракує політикам правового думання. Очевидно, для цього замало ще мати університетський диплом. Драгоманів правильно прирівняв політика, який не знає історії і права, до лікаря, який не знає фізіології” [6, ф.3695, оп.1, спр.40, арк.23]. Для відстоювання прав українського народу в намаганнях відбудувати власну державність потрібно чітко усвідомлювати їхні історично-правові підстави, володіти юридичною аргументацією, розуміти сутність національної ідеї і вміти формулювати переконливі докази.

Висновки

С. Шелухін наголошував на потребі реалізації трьох основних елементів у процесі розвитку державного будівництва: верховної влади, народу і території. Як один із представників народницького напрямку, вчений вважав республіканське народоправство українською формою державної влади. Державний устрій України він вбачав виключно у формі демократичної республіки, заснованої на принципах народного суверенітету, що здійснюватиметься відповідними органами, яким народ надасть свої повноваження.

Український народ, як фундаментний елемент держави, С. Шелухін називав основою рушійною силою державотворчих процесів, який, в його розумінні, – не панівна чи привілейована народність, клас або партія, а правовим шляхом організована одноцілісність підданих-громадян. Вчений був переконаний, що у процесі розбудови української державності ми повинні використо-

АНОТАЦІЯ

У статті аналізуються концепції С. Шелухіна про українську державність та про те, як саме народ, політична еліта впливає на її розбудову, також досліджується питання державного устрою країни, здійснюється порівняння результатів діяльності народу та інтелігенції на становище в державі.

вувати власний історичний національний досвід українського народу, а не загальні критерії побудови держави. Складові цього досвіду – демократизм та республіканські традиції. Одночасно С. Шелухін критикував діяльність більшості української інтелігенції у процесі національного відродження. Аналізуючи період 1917-1920 рр., він зазначив, що у своїй державотворчій роботі українська інтелігенція, захопившись політичним популізмом, керувалася хибними політичними орієнтаціями. Тому її політична ідеологія та прагнення народних мас зазнавали значних розбіжностей у намаганнях відновити власну державність [10, с.111].

Література

1. Шелухін С. В справі проектів про майбутній лад на Україні // Воля, 1921. – Т.2. – Ч. 11-12. – 408 с.
2. Шелухін С. Монархія чи республіка // Український Голос. – 1925. – 26 серпня.

SUMMARY

This article analyzes the concept of S. Shelukhin of Ukrainian statehood and how it is the people, the political elite influence its development, and the question of government of the country, the comparison between the performance of people and intellectuals on the situation in the country.

3. Шелухін С. Монархія чи республіка // Український Голос. – 1925. – 23 вересня.
4. Шелухін С. Монархія чи республіка // Український Голос. – 1925. – 2 вересня.
5. Шелухін С. Визнання Української Республіки Росією // На переломі. – Відень, 1920. – Ч.1. – С.23 – 28.
6. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України у м. Києві, ф.3695 (Особовий фонд члена Центральної Ради, сенатора і професора Сергія Павловича Шелухіна).
7. Шелухін С. Україна – назва нашої землі з найдавніших часів. – Дрогобич: Бескид, 1992. – 249 с.
8. Шелухін С. Критика нового наукового підручника історії України. – Львів: Дзвони, 1935. – 26 с.
9. Шелухін С. Радісні явища // Український Голос. – 1925. – 5 серпня.
10. Суспільно-політичні погляди та державотворчі ідеали С. Шелухіна // Дис... канд. політ. наук: 23.00.01 / Я.Б. Турчин; Львів. нац. ун-т ім. І.Франка. – Л., 2005. – 190 с.